

Bistånd har ofta uppfattats som antingen altruistiskt eller som ett sätt att främja givarlandets näringsliv. May-Britt Öhman lyfter istället fram hur det svenska biståndet under 1950- och 60-talen skapade föreställningar om "oss" som de välutvecklade och "dom" som de primitiva och underutvecklade. Detta bidrog till att skapa en ny svensk identitet.

"SVERIGE HJÄLPER"

- att fostra svenska folket till medvetenhet om sin egen storhet och andras litenhet

MAY-BRITT ÖHMAN

En man i en träkanot, iförd höftskynke, fiskeredskapen ligger på botten av kanoen. Han stävar ut från strandkanten, i bakgrunden tre trähyddor. Underrubriken lyder: "I vissa delar i världen, som i Ekvatorialafrika, lever befolkningen fortfarande under mycket primitiva förhållanden".¹ Bilden kontrasteras på nästa sida av en bild av en gigantisk vattenkraftsdamm. Underrubriken lyder: "Åtskilliga prov på snabb industriell utveckling finns i ett land som Indien. Här en bild av det nya kraftverket i Hirakud."² I texten som omger bilderna nämns inget om mannens levnadssituation, om vatten han fiskar i är fyllda av fisk, om han har god hälsa och ett lyckligt liv. Han

lever helt enkelt primitivt, därmed ej ett bra liv. Vad beträffar bilden av kraftverket i Hirakud nämner texten ingenting om människor som tvångsförflyttats för att bereda plats för vattenmassorna till kraftverksdammen eller hur dessa lever till följd av byggnationen. Inget nämns heller om vem som får ta del av elektriciteten som produceras och inkomsterna som genereras. Det är helt enkelt vattenkraft, storskalig vattenkraft, och därmed utveckling, framsteg – något positivt.

Bilderna härrör från den första utredningen i Sverige om bilateralt tekniskt bistånd, *Sverige hjälper – ett handlingsprogram* (1959). Utredningsgruppen bestod enbart av män, vilka representerade det

svenska näringslivet, folkrörelser och de svenska politiska partierna. Utredningen var inte formellt en statlig sådan, men dess medverkande, genomförandet och det efterföljande remissförfarandet gav den en särskild tyngd. Istället för Ulla Lindström, den minister som 1954 tillträtt och fått biståndet på sitt bord, medverkade Olof Palme, då nära medarbetare till statsminister Erlander.³ I utredningen angavs tonen för Sveriges inträde i utvecklingsbiståndets era i efterkrigstiden. Återkommande formuleringar var "medmänsklighet", medkänsla med människor i "extrem misär", "underutvecklade länder" och "primitiva metoder". På en världskarta visades de aktuella områdena upp – i princip hela södra jordklotet, förutom Sydafrika och angränsande rika länder i södra Afrika, utpekades som "underutvecklade länder".⁴ Hjälpen till dessa skulle enligt utredningen ske i form av ett

Återkommande formuleringar var "medmänsklighet", medkänsla med människor i "extrem misär", "underutvecklade länder" och "primitiva metoder".

"tekniskt bistånd" – det namn som utvecklingsbiståndet hade under denna period. Utredningsgruppen hade kommit fram till att Sverige, förutom medkänslan med fattiga människor i misär, hade ett egenintresse i att "stödja expansionen

av världsekonomin".⁵ De länder som skulle stödjas skulle dessutom ha "behov som med fördel kan mötas just av svenska intressen".⁶ Definitionen av de tekniksektorer som skulle innebära utveckling och framsteg sammanföll med de i Sverige manligt dominerade tekniksektorerna: kraftverksanläggningar, elektrifiering, skogsvård, malmletning. Sjuk- och hälsovård samt folkbildningsarbete nämndes också som viktiga områden, även om "tropisk medicin", tillsammans med "tropiskt jordbruk" uttryckligen uteslöts på grund av Sveriges bristande kompetens inom dessa områden.⁷ Det var enligt utredningen således det moderna Sverige som skulle hjälpa fattiga länder med sina egna kunskaper och sin egen teknik och även själv dra nytta av denna hjälp genom en ökad export till nya marknader.

En läsning av *Sverige hjälper: ett handlingsprogram* ger en ögonblicksbild av hur de så kallade "utvecklingsländerna" kunde framställas i en av svenska staten sanktionerad utredning i slutet av 1950-talet, och hur detta kontrasterades mot Sveriges egen position som ett tänkt modernt och utvecklat land. Medan "utvecklingsländerna" framställdes som underutvecklade utan några större nyanseringar å den ena sidan, framställdes Sverige som modernt och kompetent, och inte minst kapabelt att bidra till utveckling och framsteg hos andra. Denna framställning är intressant från flera perspektiv. Sverige hade självt genomgått en kraftig förvandling, från ett fattigt agrart samhälle till modern industrination. Det var bara ett par årtionden sedan den svenska massmigrationen till

USA i jakt på en bättre framtid börjat avklunga. Sett från detta perspektiv kan man tolka *Sverige hjälper: ett handlingsprogram* som ett av flera försök att skapa en svensk modern identitet, Sverige som en av de moderna industrinationerna.⁸

I denna artikel kommer jag dock att fokusera på hur företrädare för den svenska staten aktivt verkade för att övertyga svenska folket om betydelsen av ett statligt exportstöd till svenska företag på de nya utlandsmarknaderna – de marknader som nu öppnade sig genom avkolonialiseringen. *Sverige hjälper: ett handlingsprogram* är bara ett av flera exempel på hur aktörer inom den svenska staten under 1950-talet aktivt verkade för att skapa en bild av ”vi”, de moderna, utvecklade och välbärgade, respektive ”dom” – de efterblivna, outvecklade och behövande. När Sverige inträdde i perioden efter kolonialepoken – biståndseran – kom världen att presenteras i dikotomier enligt det ”koloniala biblioteket”: den som hjälper, den rike, den aktive, moderne i motsats till, och på en högre nivå i en imaginär utvecklingsstege – den hjälpte, fattige, primitive, passive.⁹ Såväl bildspråk som språkliga uttryck förekommande i kampanjer och uttalanden anspelade på givna stereotyper, identifierade inom feministisk postkolonial analys. Bilder av barn och kvinnor, företrädesvis i passiva situationer, var ett sätt att uttrycka hjälplöshet och inkompetens hos dessa ”andra”.¹⁰

En återkommande fråga i tidigare diskussioner och analyser av Sverige och den svenska staten som internationell aktör har varit den om det svenska biståndets natur. Den framträdande diskussionen

härom har gällt huruvida svenskt bistånd har varit främst altruistiskt eller främst gynnat svenska intressen, samt vilka intressen dessa i så fall skulle vara.¹¹ Vissa författare som diskuterar frågan utgår ifrån att svenskt bistånd inledningsvis hade en slags altruistisk guldålder, då inga egenintressen fanns, men att det senare ”förfallit” till att bli ett kommersiellt egenintresse.¹² Detta antagande saknar dock grund i historiskt material. Per Åke Nilsson visade redan 1968 att det tidiga svenska internationella biståndet var mer komplext än så.¹³ Även om Nilssons arbete ger en god grund finns fortfarande gott om utrymme och även material för fler analyser av 1950-talet och tidigt 1960-tal.

Denna artikel är en analys utifrån feministiska och postkoloniala perspektiv.

Det handlar här om återkommande stereotypa bilder där den andre, den kolonialisade, framställs som passiv, inkompetent, underlägsen

Istället för att ses som varandras motsatser kan i feministisk postkolonial analys altruism och egenintressen beskrivas som två sidor av samma kaka. Det gemensamma målet är att genom ett specifikt bildspråk berättiga en viss sorts verksamhet. Under kolonialiseringen och pågående kolonialtid cirkulerade argument om ”den vite mannens börda” – det vill säga föreställningen om nödvändigheten, kallelsen eller maningen att bringa civilisation och upplysning till de tänkt primitiva folken, parallellt med argument om att öka ekonomiskt välstånd hos kolonialmakten.

Utifrån ett postkolonialt perspektiv utgör biståndsverksamheten i många delar en fortsättning av kolonialtiden.¹⁴ En viktig ingrediens i denna kontinuitet är bilder och fotografier. Det handlar här om återkommande stereotypa bilder där den andre, den kolonialiserade, framställs som passiv, inkompetent, underlägsen etc. Valentin Mudimbe använder begreppet det "koloniala biblioteket", det vill säga den samling västerländskt producerade studier av Afrika som fortsätter att bidra till mental kolonialisering långt efter det att de olika nationerna blivit självständiga.¹⁵

För denna artikel har jag använt mig av såväl publicerade artiklar och böcker som diskussionsprotokoll från insamlingskommittéer samt affischer med bilder och fotografier från perioden 1953-1962. Fokus ligger på de två landsomfattande penninginsamlingarna som med svenska statens direkta inblandning genomfördes 1955 och 1961 under namnet "Sverige hjälper".

Svenskt internationellt bistånd i efterkrigstiden – en bakgrund

Svenskt multilateralt och bilateralt bistånd har ytterst sin grund i initiativ tagna inom det svenska utrikesdepartementet. Den första institutionella plattformen för svenskt bistånd blev Svenska Institutet som startade sin verksamhet i januari 1945. Svenska Institutet hade som yttersta syfte att förmedla en positiv bild av Sverige, i efterdyningarna av andra världskriget där Sveriges underlåtenhet gentemot Nazityskland och sena stöd till de allierade styrkorna riskerade att försvåra för svensk internationell handel och utbyte.¹⁶

Bakgrunden till Svenska Institutets etablering var insikten att Sverige riskerade att förlora i anseende efter andra världskriget. Redan innan krigsslutet tillsattes den så kallade Amerikautredningen vars syfte var att se över Sveriges potential för framtida utrikeskontakter. Inom denna utredning väcktes tanken att skapa en organisation för marknadsföring av Sverige genom vetenskapligt och kulturellt utbyte. Genom Amerikautredningens initiativ och regeringens godkännande blev Svenska Institutet verklighet.¹⁷ Amerikautredningen hade föreslagit att organisationen skulle vara självständig och ha sin grund i representanter för svenskt kulturliv och näringsliv, men ha svenska statens stöd.¹⁸ Vid mitten av januari 1945 hade femtio medlemmar från näringslivet utsetts till institutets råd. Regeringen utsåg de återstående femtio personerna, från kulturlivet, idrottsvärlden och från den politiska sfären. Den 29 januari 1945 hölls Svenska Institutets råd sitt första sammanträde.¹⁹

Svenska Institutet inrättade vid starten nämnder för utlandslektorat, publikationer, film och utställningar. Året därpå tillkom en biblioteksnämnd och en vetenskapsnämnd.²⁰ Samma år fick institutet av utrikesdepartementet i uppgift att administrera det stipendiatutbyte som organiserades under Förenta Nationerna och dess fackorgan. En handläggare, Sixten Heppling, anställdes för ändamålet och verksamheten benämndes Avdelningen för tekniskt bistånd. År 1949 påbörjades experthjälpen inom ramen för Svenska Institutet då FN sökte experter inom olika områden för olika uppdrag i före detta koloniserade länder. Utrikesde-

partementet gav institutet uppgiften att rekrytera experterna och uppgifterna lades på Heppplings Avdelning för tekniskt bistånd.²¹

Det var även på initiativ från utrikesdepartementet som det svenska bilaterala biståndet – stöd direkt från Sverige till ett annat land – kom att organiseras i början på 1950-talet. Från utrikesdepartementets sida var man mån om att organisationen av det bilaterala biståndet skulle få en förankring i de folkliga organisationerna. Därför inrättades 1952 på utrikesdepartementets initiativ en nationell kommitté, Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd till mindre utvecklade områden (hädanefter refererat till som ”Centralkommittén”). Centralkommittén kom att bestå av rikstäckande organisationer, såväl från folkrörelserna som från näringslivet. Administrativt etablerades Centralkommitténs sekretariat som en underavdelning inom Svenska Institutets Avdelning för tekniskt bistånd och Sixten Hepppling engagerades som kommitténs huvudsekreterare. Parallellt fanns även nämnder som skötte det multilaterala utbytet via FN. År 1954 tillsattes Ulla Lindström som statsråd med ansvar för en uppsättning olika frågor, däribland ”utvecklingshjälpen”. Lindström blev samtidigt ordförande för den statliga Nämnden för internationella expert- och stipendieärenden som hade i uppgift att koordinera det multilaterala utbytet via FN. Sixten Hepppling engagerades som sekreterare även för denna nämnd, som i övrigt bestod av 15 ledamöter från statsförvaltningen, frivilligorganisationer och näringslivet.²²

Centralkommittén hade vid starten ålagts tre huvudsakliga uppgifter: att hålla sig à jour med andra länders och internationella organs biståndsverksamhet, att se över vilka insatser Sverige borde göra samt samordna dessa insatser, och slutligen att bidra till en opinionsbildning kring utvecklingssamarbetet och biståndet.²³ Opinionsbildningen inom Sverige, att förmå svenskarna att ställa sig positiva till ett statligt finansierat bilateralt bistånd, framstod som en ytterst viktig del. Redan vid inrättandet av Centralkommittén hade en landsomfattande insamlingskampanj i informationssyfte varit på tapeten. De två insamlingskampanjerna var alltså inget som folkrörelserna inom Centralkommittén själva kommit på. Detta var något som föreslagits redan från initiativtagarna på utrikesdepartementet.²⁴ Tanken var att 1955 års insamling skulle hållas snarast möjligt. Då en översvämningskatastrof inträffade i Nederländerna 1953, vilket följdes av en svensk insamling till de drabbade, beslöts att skjuta upp den ett par år.²⁵

Frågan om näringslivets deltagande var tidigt på agendan för Centralkommitténs agerande och här åtog man sig att presentera frågan anpassat till sina åhörare. Inför näringslivet betonades möjligheterna till en stärkt svensk exportverksamhet, medan betoningen gentemot den svenska allmänheten låg på misär och medkänsla med de fattiga folken. I en intervju utförd 2000 beskrev

Sixten Heppling hur han åkte landet runt och talade inför olika grupperingar, både politiska och fackliga, enskilda organisationer men också inför näringslivets sammanslutningar och hur föredragen hölls på olika sätt beroende på sammanhanget:

Även om slutsatsen var densamma, så var det skillnad i vikt och emfas. När jag talade med folk i näringslivet så pratade jag mycket om ekonomiska förbindelser och det ömsesidiga beroendet och inte minst Sveriges beroende utav dem. Jag gjorde stora ansträngningar att få dem att förstå att det inte gällde att hjälpa länder att konkurrera ut oss, utan att det kunde vara mycket positivt ekonomiskt för oss. När jag pratade i en annan grupp av åhörare så kanske det handlade mycket mer om misär, om det medmänskliga, jag försökte vädja till deras förstånd. Det är klart, det fanns flera intressen, som vi tog kallblodigt hänsyn till, när vi utvecklade våra argument. Jag brukade säga det att jag struntar i hur folk kommer till slutsatsen att bistånd behövs, huvudsaken är att de kommer dit. Hur de kommer dit är egentligen sekundärt.²⁶

Det som Heppling vittnar om är av grundläggande betydelse för att förstå grunden för det svenska utvecklingsbiståndet. I citatet återspeglas dubbelsidigheten – egenintresse och altruism. Det handlar inte om två separata delar, utan om hur presentationen av ämnet utformades utifrån vilka åhörarna var. Svenskt bistånd har såväl historiskt organisatoriskt liksom kulturellt en nära anknytning till svensk religiös mission.²⁷ Utifrån ett feministiskt postkolonialt perspektiv blir detta än mer tydligt. På samma sätt som religiös mission kom att bli en del av europeisk kolonialisering, så blev dess bildspråk och frälsningsteman även del av biståndsaktiviteten. Att civilisera och sprida lärdom till ”underutvecklade” människor var den nya tidens benämning på i stort sett samma slags verksamhet och det svenska biståndet kom att få en dubbelhet av altruism och egennytta i såväl argumentation som agerande. Egennyttan bestod i att ge Sverige en plats på den internationella arenan och marknaden efter andra världskriget. Egennyttan användes här som argument på samma sätt som välgörenhetstankarna.

Insamlingen ”Sverige hjälper” 1955

Budskapet gentemot svenskt näringsliv inriktades på att framhålla betydelsen för svensk export och framfördes vid olika konferenser och i skrifter av Sveriges Allmänna Exportförening.²⁸ Budskapen till den svenska allmänheten om att hjälpa människor i nöd fick sitt främsta uttryck i insamlingskampanjerna 1955 och 1961. Båda kampanjerna fördes under namnet ”Sverige hjälper”. De båda insamlingarna är ypperliga exempel på hur influenser från det ”koloniala biblioteket” användes för att främst gentemot gemene man framhålla Sverige som

modernt och utvecklat, medan majoriteten av länder på södra halvklotet framställdes som underutvecklade, med misär och elände som ledande tema.

Insamlingen 1955 började i februari och avslutades i maj. Under den perioden samlades totalt tre miljoner kronor in från såväl individer som företag.²⁹ Sveriges regering bidrog genom att garantera det dubbla insamlade beloppet.³⁰ Bland förberedelserna ingick att ordna tillgång till ett specifikt kontonummer för insamlingen – det så kallade ”90-numret”, vilket skulle ge insamlingen hög status som ett seriöst projekt. Insamlingen fick ett väl avpassat kontonummer från posten – 90–1955 – på rekommendation av Näringslivets granskningsnämnd.³¹ Även regeringens engagemang stod som garant för insamlingens status. Ministern med ansvar för biståndsfrågorna, Ulla Lindström, var kampanjens ytterst ansvariga. Lindström arbetade också aktivt med praktiska frågor kring insamlingen, såsom att ordna med ett högkvarter för insamlingssekretariatet och att övertyga den svenske kungen, Gustav IV Adolf, att marknadsföra insamlingen genom ett radiosänt tal.³² Kampanjens organisatörer lyckades också träffa avtal med cancerfonden som samtidigt bedrev en insamlingskampanj att inte affischera under ”Sverige-hjälper”-kampanjen. Detta garanterade kampanjen särskild uppmärksamhet i allmänhetens ögon.³³

Arbetet, idéerna och utformandet av kampanjen utfördes av en specifik insamlingskommitté, som etablerats redan 1953. Sven Arne Stahre, som representerade studieförbundet ABF i Centralkom-

mittén, var dess ordförande och Sixten Heppling dess sekreterare.³⁴ Vid insamlingssekretariatet fanns dessutom fem heltidsanställda personer.³⁵ Insamlingskommittén och sekretariatet hade höga ambitioner för de budskap som skulle föras ut. I diskussionerna som protokollfördes framgår det att man ville använda sig av bilder som skulle framställa personer i de så kallade ”utvecklingsländerna” som fattiga och behövande. Dessa skulle ställas mot det svenska folkets välfärd och höga nivå av utveckling och därmed visa att svenska folket kunde och måste hjälpa människor i nöd. Men ambitionerna sträckte sig längre än så. Förutom budskapet om att hjälpa människor i nöd ville insamlingskommittén och sekretariatet förmedla att svenskt bistånd till och med skulle kunna ha en avgörande betydelse för världsfred.³⁶

De många aktiviteter som genomfördes under insamlingen hade alla syftet att väcka denna medkänsla med fattiga människor och känslan av att svenskarna faktiskt kunde hjälpa dem och bidra till världsförbättringar. Det hela startade med ett upprop publicerat i ett flertal tidningar i början av februari. Uppropet var utformat av insamlingskommitténs särskilda informationsgrupp, kallad ”upplysningsdelegationen”, och undertecknat av Centralkommitténs medlemsorganisationer.³⁷ Förutom önskan att få med hela den svenska allmänheten ansågs det som utomordentligt viktigt att även få med den kommersiella sektorn med privata företag. Representanten för Sveriges Arbetsgivarförening (SAF) i Centralkommitténs verkställande utskott hade uttryckt att

han ansåg det svårt att förmå svenska företag att delta i penninginsamlingen. Detta motiverade han med att liknande aktiviteter länge varit vanligt förekommande, varför en viss trötthet var sannolik. Det var helt enkelt för många som kommit och knackat på och bett om medel den senaste tiden.³⁸ När så insamlingen startades med uppropet undertecknat av alla organisationer i Centralkommittén sänkades därför SAF och Industriförbundet. Trots detta kom kampanjen 1955 att bli framgångsrik såväl ifråga om insamlad summa som ifråga om bredden på deltagandet. Även om SAF och Industriförbundet officiellt valt att ställa sig utanför, bidrog svenskt näringsliv på ett flertal sätt. Ett av ett flertal exempel var att SAF betalade tjugofem tusen kronor direkt till kampanjadministrationen.³⁹

På bilden är kvinnan dessutom ensam, utlämnad, med sitt knyte i famnen – barnet.

Insamlingssekretariatet hade lyckats få igenom ett avtal med landets större biografteater att visa ett treminuters inslag om kampanjen före varje film under åtta veckor, samtidigt som en penninginsamling gjordes.⁴⁰ En annan strategi som insamlingssekretariatet hade var att skicka ut fotografier och illustrationer till landets alla dagstidningar och tidskrifter för att illustrera kampanjen, tillsammans med artiklar som tidningarna kunde trycka utan egen redigering.⁴¹ Hans Haste, redaktör som hade sitt ordinarie arbete vid ABF och som hade omfattande kontakter inom tidningssektorn, anlätades specifikt

för att bidra till kampanjens framgång.⁴² En annan del av kampanjen riktades direkt till skolbarn, vilka uppmanades att delta i insamlingen genom att sälja en särskild nål – ”Sverige-hjälper”-nålen. En extra morot för barnen att delta gavs genom att de genom försäljning av nålen skulle ingå i ett lotteri med ett flertal fina priser där högsta vinsten var en cykel.⁴³

Koloniala affischer och broschyrer i insamlingens tjänst

Sättet att illustrera de behövande människorna och vikten av den svenska insatsen gjordes i form av bilder på barn och kvinnor i passiva situationer medan bilder av aktivitet valdes bort.

Detta är särskilt märkbart i de två affischer som spreds över hela landet. Affischerna beskrivs i insamlingskommitténs diskussioner som ”bild av pojke från Pakistan” och ”kvinna i vitt med ett barn i famnen i ökenliknande landskap”.⁴⁴ Den enda text som förekom på affischerna var ”Sverige hjälper” tillsammans med insamlingens kontonummer. De två teman som framfördes vid beställningen till reklambyrån som producerade affischförslagen var ”odla framsteg – odla fred” samt ”deras framsteg – din framtid”.⁴⁵ Varför just dessa två affischer valdes i slutändan framgår inte i upplysningsdelegationens protokollförda diskussioner. Däremot framgår det att en bild som visade upp aktivitet – en bild som visade människor dragandes en ”primitiv träplog” valdes bort.⁴⁶

Min tolkning av de två slutgiltigt valda affischerna är att de representerar ”underutveckling” genom att visa på hjälplöshet

genom vedertagna symboler – kvinnor och barn.⁴⁷ Den pakistanske pojken får representera ett helt folk, eller rättare sagt folk i ett flertal länder, de flesta på det södra halvklotet, vilka nu ska få hjälp från det moderna Sverige och svenskarna. Pojken är ensam, ser missmodig ut och framför allt annorlunda än tänkta svenska barn med sin mörka hy och sin turban. Samma budskap framförs i bilden av kvinnan i ökenlandskapet. Klädseln och benens mörka hy (affischen är i färg vilket accentuerar hudfärgen) markerar olikhet tillsammans med omgivningen – det sterila ökenlandskapet. På bilden är kvinnan dessutom ensam, utlämnad, med sitt knyte i famnen – barnet. De stora bokstäverna ”Sverige hjälper” utgör här den kraftfulla manifestationen att det är Sverige och svenskarna som kan och måste rädda henne och hennes barn från denna utsatthet. Båda bilderna bryter mot en vedertagen svensk nationell bildgemenskap, en svensk ”nationell bildretorik”.⁴⁸ Ökenlandskapet står i skarp kontrast till bilder av grönska, blomsterängar, björkar och blanka skogssjöar som i återkommande massproducerade bilder av Sverige utgjorde svenskt landskap, och där moderniteten återkommande illustrerades i form av tung industri – masugnar, vattenkraftverk, flottningsarbete samt skördarbete.⁴⁹ Bilderna av kvinnan och pojken bryter också av mot den vedertagna bildretoriken kring urtypen för svensken som den ljushyllte, aktive svenske mannen – i form av den ”tyste norrländske flottaren, dalaspelmannen, bohusfiskaren eller den godmodige skånske bonden”.⁵⁰

Bilderna av den pakistanske pojken

och kvinnan i ökenlandskapet framställdes i tre olika storlekar. För att underlätta distributionen hade insamlingskommittén tagit kontakt med representanter i alla svenska kommuner. Dessutom hade statliga myndigheter och företag, posten, statens järnvägar, och televerket kontaktats för att sprida affischerna. Affischerna sattes även upp på bussar och spårvagnar över hela landet och en reklambyrå anlätades för att sköta ytterligare distribution. En miniatyr av bilden av den pakistanske pojken producerades också som brevmärke.⁵¹

En annan viktig del av kampanjen var informationsbroschyren med titeln *Välstånd och världsöd*.⁵² Broschyren som ytterligare framhöll passivitet och hjälplöshet hos världens fattiga, och behovet av det svenska folkets engagemang, trycktes i 40 000 exemplar och sändes ut till Centralkommitténs medlemsorganisationer.⁵³ Såväl bildspråk som textinnehåll i denna broschyr förstärker föreställningarna om misär och nöd i de fattiga länderna. På broschyrens framsida finns en bild av två personer, en äldre kvinna och en liten flicka, som sitter på huk och ser allmänt uppgivna ut.⁵⁴ På baksidan finns en dikt av Stig Dagerman, ”En broder mer”, med de för många välbekanta raderna:

Jorden kan du inte göra om.
Stilla din häftiga själ.
Endast en sak kan du göra: en
annan människa väl.
Men detta är redan så mycket
att själva stjärnorna ler.
En hungrande människa mindre
betyder en broder mer.⁵⁵

Broschyren ägnas åt en diskussion om hur en del av världens befolkning lever i välmåga, medan resten av världen lever i misär och fattigdom. Tre steg av utveckling definieras, där Sverige uppges tillhöra den "första gruppen". Den "andra gruppen" utgörs av delvis utvecklade länder och den "tredje gruppen" – som utsågs vara den största gruppen – är de "underutvecklade". Till denna grupp räknas hela Asien, förutom Sovjetunionen och "några andra områden", stora delar av Afrika och Sydamerika.⁵⁶ Dock, framhålls det, med "underutveckling" avses inte den kulturella sfären, utan enbart "ekonomiska, tekniska och sociala villkor".⁵⁷ De "underutvecklade" områdena beskrivs i termer av elände och misär, människorna där är inte bara hungriga utan äter även fel slags mat vilket resulterar i undernäring och farliga sjukdomar såsom malaria och andra sjukdomar som svenska folket "troligen ens aldrig hört talas om".⁵⁸ Problemet beskrivs som ökande, en växande "världshunger".⁵⁹ Lösningar på problemet presenteras också i broschyren: behov av större områden för odling, användande av havets resurser, syntetisk produktion av mat. Men framför allt framhålls betydelsen av

Tre steg av utveckling definieras, där Sverige uppges tillhöra den "första gruppen".

att den "utvecklade världen", det rika "väst", tar sitt ansvar och bidrar med såväl kunskap som kapital. "Väst" – i detta fall Sverige – måste skicka pengar och människor som kan bruka dessa pengar för att konstruera det som "de fattiga" behöver. Man måste sända

ingenjörer och tekniker som bygger broar och bevattningskanaler samt läkare som vaccinerar barnen mot tbc. Lärare och instruktörer måste sändas ut för att utbilda människorna i lantbruk och hantverk, hygien och matlagning, matematik och skrivande.⁶⁰ Broschyren slutar med en appell till det svenska folket att delta i ett slags folk-till-folk hjälp, att bidra med pengar, men också att visa den svenska regeringen och riksdagen att det svenska folket är berett att göra en uppoffring för de fattiga ute i världen. Insamlingen "Sverige hjälper" beskrivs här som en "inofficiell folkomröstning" om Sveriges framtida politik i frågan.⁶¹ Här används uttrycket "vår generations ödesfråga", det svenska folket måste göra en insats för att "lyfta" de fattiga folken ur sin förödmjukande misär samt bidra till en säker och fredlig framtid för sig själva och sina barn.⁶²

Broschyrens budskap kan enklast sammanfattas i just kampanjnamnet "Sverige hjälper" – Sverige och svenskarna måste hjälpa de fattiga människorna, läget är akut och agerandet måste ske omgående. Det är Sverige, de moderna och utvecklade som kan hjälpa de fattiga och efterblivna.

"Sverige hjälper" 1961

Året efter den första Sverige-hjälper-insamlingen genomfördes en opinionsundersökning om det svenska folkets åsikter om bistånd till länder i Afrika och

Asien.⁶³ Då det inte fanns någon tidigare liknande undersökning att jämföra med kunde opinionsundersökningen inte ge besked om 1955 års kampanj hade gett något större utslag i allmänhetens medvetande. Insamlingens påverkan förstärktes dock genom att liknande kampanjer bedrevs de följande åren av Centralkommitténs medlemsorganisationer.⁶⁴ Detta innebar att för den andra omgången av "Sverige hjälper" som startade i januari 1961, fanns det en solid grund att stå på. Medan 1955 års kampanj innebar något nytt och medförde ett behov av att pedagogiskt förklara syftet, så var uppgiften 1961 betydligt enklare. Svenska folket började nu förstå vad det handlade om. Även 1961 års insamling började med ett upprop från medlemsorganisationerna, denna gång även undertecknat av näringslivets representanter. Kampanjen knöts även till FN-organet FAO:s internationella kampanj "Frihet från hunger" från 1960. Således användes även denna fras i kampanjen, bland annat i en dikt av Bo Setterlind som användes i kampanjmakandet.⁶⁵

"Hunger" som tema var en variant på svälttemat från 1955, känslan av akut misär och med syftet att uppamma direkt agerande. 1961 års kampanj hade förbättrats i ett helt år av Centralkommitténs sekretariat och extra personal hade hyrts in halvåret före kampanjstarten.⁶⁶ Ännu en gång fick insamlingen ett kontonummer som stod ut i mängden, 90-1961. Förutom radioutsändningar kunde nu även det moderna mediet, televisionen, brukas för ändamålet att föra ut kampanjens budskap. Ett flertal framstående

personligheter framträdde i ett tjugotal kombinerade radio- och tv-program: Där var kung Gustav VI Adolf och drottning Louise, statsminister Tage Erlander, Ulla Lindström, SAF:s ordförande Bertil Kugelberg och alla partiledarna.⁶⁷ Kampanjen hade även denna gång en särskild in

Där var kung Gustav VI Adolf och drottning Louise, statsminister Tage Erlander, Ulla Lindström, SAF:s ordförande Bertil Kugelberg och alla partiledarna.

formationsavdelning som visade sig vara framgångsrik i spridandet av kampanjens budskap över hela landet. Insatsen resulterade i femtontusen bilder, artiklar och nyhetsrubriker om kampanjen och "de underutvecklade ländernas problem".⁶⁸ Tre olika broschyrer med budskapet spreds denna gång. Det var *CK-rapporten nr 2* – Centralkommitténs tidning som distribuerades i en specialupplaga, en folder med namnet *Varför Sverige hjälper* distribuerades i 390 000 exemplar samt Centralkommitténs upprop som trycktes i 210 000 exemplar.⁶⁹ Uppropet publicerades också i ett flertal tidningar över hela landet. Här återfanns uttryck som "vardagsgrå, hopplös misär", "oerhörda" behov, och maningar om att svensk hjälp är nödvändig även för Sveriges egen framtid:

När människor, nära eller fjärran, drabbas av en katastrof eller försättes i en plötslig nödsituation, känner vi ett spontant behov av att hjälpa dem. Vår naturliga

medkänsla väckes och tvingar oss. Men den vardagsgrå, hopplösa nöd i vilken hundratals millioner människor ständigt framläpar sitt liv, brukar inte på samma sätt engagera oss. /... / Och dock hänger även vår framtid på om vi kan ge de uppstigande nationerna i Asien och Afrika möjligheter att själva lösa sina sociala och ekonomiska problem. /... / Eftersom behoven är oerhörda, är det angeläget att vårt folks bistånd inte endast fortsätter utan även kan byggas ut. De erfarenheter som hittills gjorts visar att den hjälp som ett litet folk ger kan få väsentlig betydelse för millioner människor. /... / De till kommittén anslutna organisationerna vädjar till enskilda /... / att med bidrag och insamlingsåtgärder av olika slag stödja denna aktion och därmed möjliggöra en effektivare svensk insats i kampanjen mot världsnöden.⁷⁰

Metoderna under 1961 års insamling visar på hur man återigen åsyftade att väcka medkänsla med de fattiga folken i världen. Vikten av att ”dela med sig” var ett framstående tema. Pengar samlades in på

Återigen engagerades även skolbarn, som nu uppmuntrades att lämna ifrån sig sin veckopeng, vilket resulterade i 230 000 kronor.

arbetsplatser, där en total summa om tre miljoner kronor hämtades in.⁷¹ Kungen uppmanade i sitt radio- och tv-sända tal till att göra extra arbetsinsatser, en timmes övertid, vilket skulle betalas in till insamlingen.⁷² Återigen engagerades även skol-

barn, som nu uppmuntrades att lämna ifrån sig sin veckopeng, vilket resulterade i 230 000 kronor.⁷³ Riksdagsledamöter och kommunalpolitiker gjorde månatliga avdrag från sina löner under ett års tid och Frisksportarförbundet uppmanade till en fastedag för de fattiga under temat ”Fasta för att mätta”.⁷⁴ En vandringsutställning för skolbarn hade producerats specifikt för insamlingen under rubriken ”Ett brev från Afrika”. Bilder från utställningen publicerades i ett flertal dagstidningar tillsammans med en förklarande text:

I småskolorna landet runt undervisar man i dessa dagar om Afrika och förhållandena därnere. De vetgiriga eleverna får veta att det inte finns doktorer i byarna, att barnen får varken mjölk, fisk eller ägg, ja inte ens på påskafton har man ägg på bordet. I den mån man nu har bord, förstås.⁷⁵

Alla svenskar, stora som små, skulle förstås att se människor på det södra halvklotet som fattiga och inkapabla. Afrika utmålades som en utarmad landsort utan några egna resurser eller egen kapacitet. Budskapet, återigen, var att det är Sverige och svenskarna som måste hjälpa dem, de fattiga afrikanerna och andra fattiga folk.⁷⁶

Liksom 1955 producerades även nu två affischer för kampanjen. 1961 års affischer talade i stor utsträckning samma språk som de tidigare affischerna, men möjligen ännu tydligare. Den ena affischen, tryckt i 110 000 exemplar, visar ett foto av ett flickansikte med mörka ögon och mörkt hår, en uppenbar kontrast till en tänkt svensk bildgemenskap.⁷⁷

Den enda texten är ”Sverige hjälper” och kontonumret 90-1961.⁷⁸ Den andra affischen var resultatet från en utlyst affischtävling, vilken hade vunnits av Lars Bramberg. Brambergs affisch, som har ett mer glatt tilltal och visade en abstrakt bild av en människa i rörelse, blev dock inte den som användes i kampanjen. Från diskussionsprotokoll framgår att kampanjkommittén uppskattade det ”konstnärliga uttrycket” i affischen, men ändå beslöt att trycka ett mer ”relevant” alternativ.⁷⁹ Det mer relevanta alternativet blev affischen ”korsord” av konstnären Bo Liljedal, vilken trycktes i 30 000 exemplar. Affischen visar två händer som sträcks upp i luften mot texten ”Sverige Hjälper 90-1961”. Genom färgläggning i rött framhävdes bokstäverna ”ge Hjälp 1961”.⁸⁰ Här förstärktes känslan av nöd och även tiggeri genom dessa händer uppsträckta i luften mot ”Sverige” och därmed mot svenskarna för att få hjälp – pengar. Distributionen av affischerna gjordes liksom 1955 med hjälp av statliga och kommunala myndigheter och företag samt de politiska partierna.⁸¹ Återigen spreds budskapet av misär och behovet av hjälp samt budskapet att just Sverige och svenskarna kunde och måste hjälpa.

Alternativ till misärversionen

Utifrån de två insamlingskampanjerna kan det framstå som om det bara fanns ett budskap som manglades ut och att det inte fanns några motsägelser kring detta. Intervjun med Sixten Heppling visar dock på hur betydelsefullt det var att framställa misären i utvecklingsländerna, samtidigt som konkurrerande bilder och

händelser helst skulle utmanövreras. Det fanns motsägelser som de ansvariga aktörerna helst ville slippa, eftersom de emot sade bilden av yttersta nöd i mottagande

Ett exempel på detta är hur den etiopiske kejsaren Haile Selassie vid sitt besök delade ut guldmynt till högvakten vid Stockholms slott.

länder. Ett exempel på detta är hur den etiopiske kejsaren Haile Selassie vid sitt besök delade ut guldmynt till högvakten vid Stockholms slott. Vid ett annat tillfälle kom det till allmän kännedom att samma kejsare tog in anbud för byggandet av en ny tron. Dessa händelser upplevdes enligt Heppling som ytterst störande och oönskade:

Vi hade hela tiden att kämpa med en massa föreställningar som folk hade. /... / Det är klart att allting som hände som bekräftade såna föreställningar var besvärliga för oss. Jag minns när kejsaren av Etiopien avslutade ett besök i Sverige att gå omkring och dela ut guldpenningar till högvakten. Det var inte alls bra. Har han råd att betala ut så mycket pengar till högvakten så har han väl råd att göra något i sitt eget land, då ska väl inte vi betala för det. Och när det kom rapporter om att han höll på att ta in offerter på en ny tron för Etiopien, då var det inte bra, då fick folk som hade invändningar vatten på sin kvarn.⁸²

Att den etiopiske kejsaren desutom bidrog till insamlingen 1955 framkom genom ett TT-meddelande.⁸³ Huruvida detta inslag välkomnades eller ej av insamlingskom-

mittén återstår att vidare undersöka. Själva summan av donationen framgår dock inte i meddelandet och jag har inte funnit händelsen omnämnd i några andra dokument. Min tolkning är att det inte var önskvärt att visa på att det även i de så kallade utvecklingsländerna fanns extremt rika människor. I den svenska versionen av en tudelning av världen fanns inte utrymme för en sådan möjlighet.

En annan aspekt som är värd att lyfta fram som kontrasterande och som en alternativ tolkning som inte fick utrymme i misärversionen, var den som olika representanter för svenskt näringsliv lyfte fram. Flera svenska företag var redan verksamma internationellt och hade handelsutbyten med länder som i biståndsretoriken kallades underutvecklade. Kommersiella intressen sågs av vissa företagsrepresentanter som den enda garanten för att utbytet skulle bli seriöst. Det man vände sig emot var inte tanken om att stödja utvecklingsländer, utan snarare den statliga inblandningen i detta.⁸⁴ Dessutom visar en jämförelse mellan två olika samtida och parallellt utförda utredningar – ”Sverige hjälper – ett handlingsprogram” och Studieförbundet näringsliv och samhälles (SNS) studie på helt olika retorik. Medan den förstnämnda utmålade i princip hela det södra jordklotet som en klump av underutvecklade länder, diskuterades i den sistnämnda olika länder och regioner individuellt utifrån olika aspekter av utveckling och handelsmöjligheter.⁸⁵

Slutligen, en aspekt som inte gavs utrymme i insamlingskampanjerna var Sveriges bakgrund som kolonialmakt och framstående svensks engagemang i europeiska länders kolonialisering med direkt stöd av den svenska staten. Istället fördes argumentet att Sverige var särskilt bra för biståndsverksamhet, eftersom Sverige aldrig varit en kolonialmakt.⁸⁶ Svensk inblandning i den belgiska kolonisationen av Kongo och den före detta svenska kolonin S:t Barthelemy diskuterades överhuvudtaget inte av de drivande aktörerna.⁸⁷

Noter

- 1 Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd till mindre utvecklade områden: *Sverige hjälper: ett handlingsprogram. Utredning angående Sveriges fortsatta bilaterala tekniska bistånd till mindre utvecklade områden*, Rabén & Sjögren 1959, s. 25.
- 2 Centralkommittén: *Sverige hjälper: ett handlingsprogram*, 1959, s. 27.
- 3 Centralkommittén: *Sverige hjälper: ett handlingsprogram*, 1959; Jfr Per Åke Nilsson: *Svenskt bistånd till den tredje världen: Dess uppkomst under 1950-talet*, Hamnerdal Förlag och Reportage 2004, s. 34; Olof Ruin: *I välfärdsstatens tjänst: Tage Erlander 1946-1969*, Tidens förlag 1986, s. 143.
- 4 Centralkommittén: *Sverige hjälper: ett handlingsprogram*, 1959, s.19.
- 5 Ibid., s. 25.
- 6 Ibid.
- 7 Ibid., s. 24.
- 8 Jfr t ex Orvar Löfgren: "Nationella Arenor", *Försvenskningen av Sverige. Det nationellas förvandlingar*, Ehn, Frykman, Löfgren (red.), Natur och Kultur 1993.
- 9 Jfr Maria Eriksson Baaz: *The white woman's burden in the age of partnership: a postcolonial reading of identity in development aid*, Göteborgs Universitet 2002; Terje Tvedt: *Verdensbilder og selvbilder: en humanitaer stormakts intellektuelle historie*, Universitetsforl. 2002; Mai Palmberg: *Afrikabild för partnerskap? Afrika i de svenska skolböckerna*, Nordiska Afrikainstitutet 2000; V.Y. Mudimbe: *The Idea of Africa*, Indiana UP 1994; Raoul J. Granqvist: "'Virvlände svarta lemmar' och 'goda svenskar' i Kongo i hundra år, Om svensk rasism i vardande", *Sverige och de Andra: Postkoloniala perspektiv*, Faye och McEachrane (red.), Natur och Kultur 2001; Gudrun Dahl: *Responsibility and partnership in Swedish aid discourse*, Nordiska Afrikainstitutet 2001.
- 10 Jfr Donna Haraway: "A Cyborg manifesto: Science, Technology and Socialist-Feminism in the late twentieth century", Haraway, *Simians, Cyborgs and Women*, Routledge 1991.
- 11 Jfr S.L Holmberg: "Welfare abroad: Swedish Development Assistance", *The committed neutral: Sweden's foreign policy*, Sundelius (red.), Westview Press 1989, s. 123-166; Ole Elgström: "Socialdemokratin och den internationella solidariteten", *Socialdemokratin och den svenska utrikespolitiken*, Huld och Misgeld (red.), Utrikespolitiska inst. 1990, s. 143-157; Yngve Möller: "Östen Undéns utrikespolitik", *Socialdemokratin och svensk utrikespolitik: från Branting till Palme*, Utrikespolitiska inst. 1990, s. 62-71; S.W. Hook: *National Interest and Foreign Aid*, Rienner Publishers 1995.
- 12 Holmberg 1989; Elgström 1990; Hook 1995.
- 13 Per Åke Nilssons avhandling lades fram 1968 under namnet *Impulser, motiv och målsättningar för det statliga bilaterala biståndet till mindre utvecklade länder - Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd till mindre utvecklade områden, 1952-1962*. Den publicerades som bok 2004. Se Nilsson 2004, s. iv.
- 14 Jfr Eriksson Baaz 2002; Palmberg 2000; Granqvist 2001; Tvedt 1993; Michael Adas: *Machines as the Measure of Men: Science, Technology and Ideologies of Western Dominance*, Cornell University Press 1989.
- 15 Mudimbe 1994, s. 213.
- 16 Per-Axel Hildeman: *Upplysningsvis - Svenska Institutet 1945-1995*, Svenska Institutet 1995.
- 17 SOU 167:56, *Svenska institutet: principbetraktande om utlandsinformation och internationellt utbyte*, Esselte 1967, s. 19
- 18 Ibid.
- 19 Ibid.
- 20 Hildeman 1995, s. 14.
- 21 Ibid., s. 17; Sixten Heppling, personlig intervju, 16 februari 2000.
- 22 SOU 1961:22, *Administrationsutredningen för biståndet till utvecklingsländerna, Den svenska utvecklingshjälpens administration: betänkande*, Kihlström 1961, s. 26; Riksarkivet, Svenska Institutets arkiv [SIRA], 2711, Box B:1, Avskrift av brev från Kungl. Utrikesdepartementet, Gunnar Jarring och Claes Carboneier, Stockholm den 30 januari 1953 till Svenska Institutet; SIRA, 2711, Box B:5, Skrivelse från R. Hichens Bergström, Claës I. Wollin, Kungl. Utrikesdepartementet, Stockholm 5/7 1954 till Svenska Institutet. Jfr Nilsson, 2004, s. 4-12.
- 23 Centralkommittén: *Sverige hjälper: ett handlingsprogram*, 1959, s. 302; Sixten Heppling: *Världsnöden och vi: de underutvecklade länderna och det tekniska biståndet*, Kooperativa Förbundet 1953.
- 24 Nilsson 2004, s. 19.

- 25 SIRA, 2709:2, C109, "Allmänt angående insamlingsverksamheten Sverige Hjälp 1955"; SIRA, 2710, F1, C13, protokoll 1953-1958 "Upplysningsdelegationen".
- 26 Sixten Heppling, personlig intervju, 16/2 2000.
- 27 Jfr Viveka Halldin-Norberg: *Swedes in Haile Selassie's Ethiopia, 1924-1952: a Study in Early Development Co-operation*, Uppsala universitet 1977.
- 28 May-Britt Öhman: *Taming Exotic Beauties: Swedish Hydropower Constructions in the Era of Development Assistance, 1960s-1990s*, Dept of History of Science and Technology, Royal Inst. of Technology 2007, s. 97-110.
- 29 *Sverige hjälper: ett handlingsprogram*, 1959, s. 297.
- 30 SIRA, 2710, F1, C13, Protokoll nr 4/1954, Sammanträde med upplysningsdelegationen, 22/11 1954.
- 31 Enligt Aug. Hessler: *Mutor och deras bekämpande - kontroll av välgörenhet*, Stockholm 1949, s. 27, inrättades "Näringslivets granskningsnämnd" på initiativ av näringslivsorganisationer 1943, med syftet att kontrollera insamlingsorganisationerna så att företagen lättare skulle kunna identifiera vilka organisationer som var seriösa. Namnet har senare ändrats till "Stiftelsen för insamlingskontroll".
- 32 SIRA, 2710, F1, C 27, stenografiskt protokoll fört vid upplysningsdelegationens sammanträde 23/12 1954 samt sammanfattat stenografiskt protokoll fört vid upplysningsdelegationens sammanträde 30/12 1954.
- 33 SIRA, 2710, F2, 5, Sven-Arne Stahre: PM angående överenskommelse träffad vid överläggning mellan Arbetsutskottet för Kräftsjukdomarnas bekämpande och representanter för insamlingen Sverige Hjälp den 8 januari 1955; SIRA 2710, F2, 5, Brev från Ragnar Blomquist, Riksföreningen för kräftsjukdomarnas bekämpande, Stockholm, 29/10 1954, till generaldirektör Axel Gjörës, Kungl. Kommerskollegium.
- 34 SIRA, 2710, F1, Vol C26, PM med några synpunkter som framkom vid sammanträde med studiegruppen för CKs upplysningsverksamhet fredagen den 20 febr. 1953; SIRA 2710, F1, C13, Protokoll nr 1/1953, 22 okt 1953, 2/1953, 28 dec 1953, 1/1954, 9 apr 1954, 2/1954, 24 maj 1954, 3/1954, 30 okt 1954, 4/1954, 22 nov 1954, 5/1954, 1 dec 1954, 7/1954, 30 dec 1954, U1/1955, 28 jan 1955, U2/1955, 4 apr 1955, U3/1955, 27 apr 1955, 2 a/1955, 27 aug 1955, U 4/1955, 19 sept 1955, U 5/1955, 3 nov 1955.
- 35 SIRA 2710, F1, C13. Protokoll nr 3/1954, 5/1954, 6/1954, sammanträde med upplysningsdelegationen.
- 36 SIRA, 2710, F1, C13, Protokoll 1/1954, sammanträde med upplysningsdelegationen, 9/4 1954.
- 37 SIRA, 2710, F2, 6, korrespondens M-Ö. 1955, upprop för Sverige hjälper.
- 38 SIRA 2709: 2, C110, stenografiskt protokoll vid sammanträde med topporganisationerna den 13/12 1954, Centralkommittén.
- 39 SIRA, 2710, F1, C13, protokoll nr 4/1954, sammanträde med upplysningsdelegationen, 22/11 1954.
- 40 SIRA, 2710, F2, 5. Utkast till cirkulärskrivelse till hel- och halvtidsanställda ombud i ABF:s, SLS', IOGT:s och TBV:s tjänst.
- 41 Ibid.: SIRA 2710, F2, 7, korrespondens 1955, brev från Pressens reportagebyrå, Stockholm 23/2 1955 till insamlingen Sverige hjälper.
- 42 SIRA 2710, F1, C13; protokoll nr 3/1954 upplysningsdelegationen 30/10 1954, SIRA 2710, F2, 7, korrespondens 1955.
- 43 SIRA, 2710, F1, 4, skoltävlingar.
- 44 SIRA, 2710, F2, vol. 5, utkast till cirkulärskrivelse till hel- och halvtidsanställda ombud i ABF:s, SLS', IOGT:s och TBV:s tjänst. De två affischerna gjordes av två olika konstnärer, Lars Bramberg och Bergenholz: SIRA, 2710, F1, C13. Protokoll nr 5/1954, upplysningsdelegationen, 1/12 1954. Affischerna som finns i Kungliga bibliotekets samlingar är återgivna i Öhman, 2007, s. 115.
- 45 SIRA, 2710, F1, Vol C13, protokoll nr 1/1954, sammanträde med upplysningsdelegationen, 9/4 1954.
- 46 SIRA, 2710, F1, Vol C27, stenografiskt protokoll, upplysningsdelegationen 22/11 1954,
- 47 Jfr Donna Haraway 1991, s. 177; Mudimbe 1994.
- 48 Löfgren 1993, s. 107-108.
- 49 Ibid.
- 50 Ibid.
- 51 SIRA, 2710, F2, 5, utkast till cirkulärskrivelse till hel- och halvtidsanställda ombud i ABF:s, SLS', IOGT:s och TBV:s tjänst; SIRA, 2710, F2, 1, 1955, diverse korrespondens kommunala representanter; SIRA 2710, F1, C13, protokoll nr 6/1954, sammanträde med upplysningsdelegationen, 22/2 1954;

- SIRA, 2710, F1, Vol C 75, "Aktuellt från centralkommittén", 6, 1955.
- 52 Hans Haste: *Välstånd och världsnöd*, Folkrekla 1955.
- 53 SIRA, 2710, F1, C 75, "Aktuellt från centralkommittén", 6, 4/2 1955; 8, 14/2 1955; 12, 21/3 1955.
- 54 Bilden återges i Öhman 2007, s. 116.
- 55 Haste 1955.
- 56 Ibid., s. 5.
- 57 Ibid.
- 58 Ibid., s. 6.
- 59 Ibid., s. 9.
- 60 Ibid.
- 61 Ibid., s. 22.
- 62 Ibid.
- 63 SIRA, 2710, F1, Vol. C 70, Jörgen Westerståhl och Bo Särilvik: *Svensk hjälp till mindre utvecklade områden, en attitydundersökning. Valundersökning 1956: speciell rapport*, Statsvetenskapliga institutionen, Göteborgs Universitet 1957. Jfr även Ann-Marie Ekengren och Henrik Oscarsson: *Solidaritet med omvärlden? Biståndsviljan i Sverige 1956-1998*, Göteborg, Statsvetenskapliga institutionen 1999.
- 64 *Sverige hjälper: ett handlingsprogram*, 1959, s. 282-288; Kungl. Maj:ts Proposition 1962:100, s.128-130.
- 65 Kungl. Maj:ts Proposition 1962:100, s. 39; Birger Halldén: *Frihet från hunger: en skrift om världens befolknings- och försörjningsproblem*, Svenska FN-förb. 1960, s. 12; SIRA, 2710, F1, A1, , protokoll insamlingsutskottet 27/12 1960, 10/1 1961, 6/2 1961, 23/3 1961.
- 66 Centralkommittén, *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*, 1962.
- 67 Centralkommittén, *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*; SIRA, F2, Vol 20, Aktionen Sverige Hjälper, *Röster i Radio*, Stockholm, nr. 4 1961.
- 68 *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*, s. 42f. I Svenska institutets arkiv finns sex boxar med pressklipp: SIRA, 2710, F2, vol 20-25 (20-36), Aktionen Sverige Hjälper.
- 69 *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*.
- 70 SIRA, 2710, F2, Vol 20, Aktionen Sverige Hjälper, *Spegeln*, Stockholm, nr. 2 1961.
- 71 *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*, s. 42f.
- 72 SIRA, 2710, F2, vol 20, Aktionen Sverige Hjälper, *Reformatorn*, nr. 6 1961.
- 73 *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*, s. 42f.
- 74 *Årsberättelse. Centralkommittén för svenskt tekniskt bistånd 1961*; SIRA, 2710, F2, 20. "Fasta för att mäta", *Friskisport*, nr. 2 1961.
- 75 SIRA, 2710, F2, 27, *Degerfors Tidning*, 24/3 1961: "Ett brev från Afrika". Samma artikel återfinns även i *Blekinge Läns Tidning*, *Borås Tidning*, *Kinda-Posten*, *Trollhättans Tidning* och *Vimmerby Tidning* 24/3; *Motala Tidning*, *Arbetet* och *Arvika Tidning* 25/3.
- 76 Jfr Palmberg 2000.
- 77 Jfr Löfgren 1993.
- 78 Centralkommittén: *CK-rapporten*, 2, 1961, s. 1; Centralkommittén: *CK-rapporten*, 3, 1961, s. 2.
- 79 SIRA, 2710, F1, C 31. Protokoll insamlingsutskottet "Sverige Hjälper" 27/12 1960. En version av Brambergs vinnande affisch som inte användes är publicerad i Lars Bramberg: *Brambergs bilder*, Ljungberg 1987, s. 36.
- 80 SIRA, 2710, F1, C 31, protokoll insamlingsutskottet 27/12 1960; Bo Liljedal, telefonkommunikation 16/2 2004.
- 81 SIRA, 2709:2, C110, 1, Sixten Heppling, PM angående insamlingen Sverige Hjälper 12/6 1961.
- 82 Sixten Heppling, personlig intervju, 16/2 2000.
- 83 SIRA 2710, Aktionen Sverige hjälper. Seriesign F2, vol 3. Stencilier, utgående, 1954-1955.
- 84 Öhman, 2007, s. 101.
- 85 Ibid., s. 103-108.
- 86 Ibid., s. 126-127.
- 87 Ibid., s. 124-127.

Nyckelord

Teknik- och vetenskapshistoria, postkolonial teori, kolonialism, utvecklingsbistånd.

Key words

History of science and technology, postcolonial theory, colonialism, development assistance.

Summary:

The article is a feminist postcolonial reading of the early phase of Swedish post-war development assistance. Departing from the fact that Swedish export interests was a major reason when initialising Swedish development aid in the 1950s, I analyse the rhetoric used in pictures and in text documents. Analysing mainly the two national fund raising campaigns of 1955 and 1961, both named "Sweden helps", I argue that the arguments forwarded were taken from a colonial discourse library, using its imaginary dichotomies, with the purpose to win a public opinion in favour of development assistance. The idea promoted was that of a Swedish technological and scientific supremacy as compared to the "underdeveloped" countries. The aim to support the export of Swedish technology was coupled with the promotion of a dichotomic worldview in which poor peoples should be helped to better lives through the introduction of the Swedish technological know-how. Within this altruist rhetoric the "underdeveloped" peoples and countries were depicted in terms of poverty, misery and malnutrition, despair and as being "primitive" - as opposed to the rich, modern and developed Swedes. While promoting this rhetoric, other discourses and interpretations of the "underdeveloped" countries and regions were overshadowed. The two national fund raising campaigns were used as instruments to raise the awareness of the Swedes, as well as to promote the support of a specific type of development assistance based on the altruist rhetoric. Many of the ideas and arguments that once were the base for colonial expansion of the European colonial powers were now applied to motivate a Swedish expansion on the international arena in times of decolonisation.

May-Britt Öhman

Forskare vid Teknik- och
vetenskapshistoria
Kungliga tekniska högskolan
Stockholm
maybritt@kth.se